

## ساخت مقیاس برای شناسایی عوامل موثر بر رفاه ذهنی در کلانشهر تبریز

میر کریم موسوی<sup>۱</sup>، علیرضا سلطانی<sup>۲</sup>، بشیر بیگ بابایی<sup>۳</sup>

## چکیده

در دهه های اخیر با ظهور آثار منفی رشد اقتصادی و پیدایش نظریه توسعه پایدار و نیز مطرح شدن مفاهیم غیر مادی برای سنجش رفاه اجتماعی، بررسی انواع شاخص های تبیین کننده این مفاهیم در دستورکار مدیران و سیاستگذاران شهری قرار گرفته است. دستیابی به شناختی نسبتاً جامع از رفاه ذهنی و ساخت ابزارسنجش و ابعاد مختلف اثرگذار بر آن در کلانشهر تبریز هدف اصلی این پژوهش است. روش پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. برای شناسایی عوامل موثر بر رفاه ذهنی شهروندان که در انگیزش آنها در توسعه امور شهری موثر است، نسبت به ساخت ابزارسنجش اقدام گردید. این ابزار شامل پرسشنامه ای با ۱۱۰ گویه بود، مقدار آزمون KMO محاسبه شده ۰/۷ و نتیجه آزمون بار تلت کوچکتر از ۰/۱ (۰/۰۰۰) بود و ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۴۱ (Cronbach's Alpha = 0.941) است که نشان می دهد ابزار طراحی شده بر اساس اعتبار سازه ای (مبتنی بر آزمون آماری پیشرفته تحلیل عاملی) و ضریب آلفای کرونباخ، برای سنجش رفاه ذهنی، دارای اعتبار - روایی و اعتماد - پایایی کافی می باشد. نتایج نشان می دهد تعداد ۱۱ عامل بر رفاه اجتماعی شهروندان تبریز تاثیر گذار بوده است. در این تحقیق هردو بعد رفاه یعنی عینی و ذهنی مورد سنجش قرار گرفته ولیکن بعد ذهنی به عنوان حلقه مفقوده رفاه، بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به نتایج تحقیق، عوامل تاثیر گذار بر رفاه ذهنی شهروندان تبریز: اعتماد اجتماعی، انومی، مشارکت اجتماعی و... می باشد که لازمست در برنامه ریزی های مدیریت شهری تبریز مورد توجه مسئولان قرار گیرد.

واژگان کلیدی: رفاه ذهنی، تحلیل عاملی، شاخص های رفاهی، اندازه گیری رفاه، کلانشهر تبریز.

<sup>۱</sup> دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.<sup>۲</sup> استادیار شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. alirezasoltani10@yahoo.com<sup>۳</sup> استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد ملکان، دانشگاه آزاد اسلامی، ملکان، ایران.

## مقدمه

شاخص‌های مختلف اقتصادی - اجتماعی که به عنوان شاخص رفاه بیان می‌گردند، به عنوان اصلی‌ترین منبع برای برنامه ریزان، سیاستگذاران و مسئولین مطرح هستند و با آنها میزان پیشرفت جامعه در نیل به اهداف اقتصادی - اجتماعی و سنجش کارایی طرح‌های مربوط به رفاه قابل بررسی است. سال‌های زیادی افزایش درآمد سرانه به عنوان شاخص اندازه‌گیری رفاه اجتماعی مطرح بوده است، اما در دهه‌های اخیر با ظهور آثار منفی رشد اقتصادی و پیدایش نظریه توسعه پایدار و نیز مطرح شدن مفاهیم غیر مادی برای سنجش رفاه اجتماعی، بررسی انواع شاخص‌های تبیین‌کننده این مفاهیم در دستور کار مدیران و سیاستگذاران شهری، در برنامه ریزی شهری و اجرای کارهای عمرانی مبتنی بر تامین رفاه ذهنی شهروندان قرار گرفته است، بنابراین برای مداخله در کیفیت رفاه اجتماعی، شناسایی و ساخت ابزاری که بیان‌کننده معرف‌هایی برای سنجش رفاه ذهنی باشد، کمک شایان توجهی در این زمینه خواهد کرد.

## طرح مساله

کیفیت زندگی (رفاه) مفهوم جدیدی نیست، سابقه این مفهوم را در فلسفه یونان باید دید، ارسطو در بحث شادکامی به آن اشاره کرده است و هم‌چنین در دوران جدید، فیلسوفانی چون گیکارد، ژان پل ساتر و دیگران به آن توجه داشته‌اند. (حسینی امین، سیده نرگس و همکاران، ص ۱۳) واژه "Welfare"، اشاره به حالتی از سلامت، شادی، سعادت، خوب بودن و مساعدتی به‌ویژه به صورت پول، غذا و دیگر مایحتاج ضروری که به نیازمندان ارائه می‌شود، دارد. این کلمه ابتدا به صورت مصدر "To well fare" به کار می‌رفته، که به معنای خوب بودن و خوش گذرانیدن بوده است. کلمه "Social" نیز متضمن ارتباط رفاه با جامعه و مقابله با خطراتی است که در زندگی جمعی با آن روبرو هستیم. در مجموع این مفهوم به معنای حالتی از مناسب بودن است. (میجلی، جیمز؛ ترجمه جغتایی، محمد تقی، ۱۳۷۸: ۴)

توسعه و رشد سریع اقتصادی، در زمینه‌های اجتماعی سه نتیجه‌ی عمده را برجای گذاشته است که عبارتند از: افزایش درآمد سرانه، تسریع روند حرکت به سمت خانوار هسته‌ای و افزایش میزان نسبی جمعیت مدرن و توسعه یافته در بخش اقتصادی، اما در سال‌های اخیر، این رشد و توسعه با ایجاد سیستم اجتماعی رفاهی مناسب با آن همراه نشده است. (کلدی، ۱۳۸۰) برای سال‌های زیادی افزایش درآمد سرانه به عنوان شاخص اندازه‌گیری رفاه اجتماعی مطرح بوده است اما استفاده از درآمد سرانه به عنوان شاخص اندازه‌گیری رفاه به دو دلیل مورد تردید واقع شده است: اولاً محاسبه و تحت پوشش قراردادن تمامی فعالیت‌های اقتصادی به وسیله این شاخص مقدور نمی‌باشد. ثانیاً تبدیل تولید

و درآمد، از پول ملی به دلار با مسایل خاص نرخ ارز مواجه است (باسخا و همکاران ۱۳۸۹). در دهه های اخیر با ظهور آثار منفی رشد اقتصادی و پیدایش نظریه توسعه پایدار و نیز مطرح شدن مفاهیم غیر مادی برای سنجش رفاه اجتماعی، بررسی انواع شاخص های تبیین کننده این مفاهیم در دستورکار مدیران و سیاستگذاران شهری قرار گرفته است بنابراین از آنجایی که داشتن رفاه باعث ایجاد آرامش خاطر و عزت نفس در فرد و جامعه، بالا رفتن ضریب بهره وری، فراهم کردن زمینه مناسب تحقق رشد و توسعه پایدار و تحقق عدالت اجتماعی و... می شود به همین دلیل پرداختن به مقوله رفاه برای هر جامعه ای ضروری است (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰).

از لحاظ تاریخی اولین تلاش ها برای اندازه گیری کیفیت زندگی از جنبش شاخص های اجتماعی نشات گرفته است. تلاش برای ارایه مفهوم علمی از رفاه، توسط اقتصاد دان ایتالیایی، ویلفرد پارتو (۱۸۴۸-۱۹۲۳) انجام گرفت، اصل پارتو چنین می گوید زمانی از بهبود رفاه به معنای واقعی کلمه می توان سخن گفت که بهبود وضع زندگی افراد، دست کم یک نفر، به بدتر شدن وضع افراد دیگر (حتی یک نفر) نینجامد (بابازاده خراسانی، ۱۳۸۹). در این زمینه کوشش هایی در سطح بین المللی به منظور شاخص سازی برای رفاه اجتماعی و اندازه گیری آن صورت گرفته است که از آن جمله میتوان به اقدامات پروفیسور «یان درونوفسکی» استاد مطالعات اجتماعی هلند برای موسسه توسعه اجتماعی سازمان ملل متحد در ژنو اشاره کرد. (اشرف، ۱۳۵۵: ۱۱)

تدوین شاخص های کیفیت زندگی شهری به منظور مدل سازی اولویت ها، انتظارات و نیازهای واقعی شهروندان در هر مقیاس مطالعه، ضروری است. امروزه اختلاف بسیاری بین استان ها و شهرهای مختلف از حیث توسعه یافتگی اقتصادی که از مهمترین عوامل در زمینه مطالعات کیفیت زندگی افراد است وجود دارد (ضرابی و شاهپوند، ۱۳۸۹: ۱۷). که خود از موانع اصلی توسعه و برخورداری متفاوت و ناعادلانه از سطح کیفیت زندگی است. (لهسایی زاده، ۱۳۸۲: ۵۷). در مباحث مربوط به برنامه ریزی شهری نیز کیفیت زندگی، طیف وسیعی از شاخص ها را در بر می گیرد. این شاخص ها را می توان در ابعاد کلان اجتماعی - اقتصادی و محیطی طبقه بندی کرد. بهبود زیرساخت ها، وضعیت آموزشی، مسکن، فضای سبز و حمل نقل، شاخص هایی از کیفیت زندگی شهری محسوب می شوند. به عبارت دیگر، کیفیت زندگی، تمام زوایای زندگی انسان ها را در بر می گیرد. (قالیباف و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۵)

رفاه ذهنی از طریق شاخص های ذهنی اندازه گیری می شود، این شاخص ها منعکس کننده ارزیابی ذهنی افراد از زندگی است، این ارزیابی با استفاده از اطلاعات افراد که وضعیت رفاهی خود را از طریق پرسشنامه های مختلف و یا سرشماری، اظهار نموده اند، به دست می آید. چنین شاخص هایی، نشان دهنده شرایط کلی زندگی افراد و

نحوه نگرش آنها به این شرایط بوده و با جمع آوری و تحلیل آماری این شاخص ها، می توان به ارزش های طبقات مختلف اجتماعی پی برد. (باسخا و همکاران، ۱۳۸۹).

از دیدگاه صاحب نظران رفاه اجتماعی، نارسایی معیارهای صرفا کمی و مادی برای سنجش رفاه، دلیل کم اهمیت جلوه دادن به آن روش ها نیست، چرا که این روش ها با داشتن بنیان های ریاضی قوی و توسعه قایل ملاحظه نسبت به گذشته، بیشتر مورد استفاده برنامه ریزان اجتماعی قرار می گیرند؛ بنابراین هدف ما از این مباحث، بهبود شاخص های اندازه گیری رفاه اجتماعی و نشان دادن تاثیر عوامل دیگری است که کیفی بوده و نیازمند طراحی و ساخت ابزاری برای سنجش چنین مولفه هایی است.

### هدف تحقیق

هدف این پژوهش ساخت مقیاسی برای سنجش رفاه ذهنی است و برای این منظور ضمن بیان مبانی نظری رفاه ذهنی و متغیرهای تاثیر گذار بر آن، مدل مفهومی رفاه ذهنی را ترسیم و با طراحی پرسشنامه، براساس معرف ها نسبت به سنجش روایی و پایایی آن براساس آزمون های آماری، اقدام نموده ایم.

### پیشینه و تاریخچه پژوهش

بررسی پیشینه تحقیقات نشان می دهد در ایران تحقیقات کمی در خصوص رفاه ذهنی صورت گرفته و بیشتر تحقیقات در خصوص رفاه اجتماعی به بعد عینی رفاه معطوف بوده است. در این قسمت برخی تحقیقات تقریبا مرتبط در خصوص رفاه ذهنی ذکر می گردد:

نازی محمدزاده اصل و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله «رتبه بندی شاخص های رفاه شهری مناطق مختلف شهر تهران» نشان دادند که شاخص هایی مانند آلودگی هوا، آلودگی صوتی، مسکن و قیمت آن، زلزله، تمرکز نهادها در تهران، احساس عدم امنیت در رفت و آمد در معابر، خصوصا برای سالخوردگان و کودکان، فقدان دسترسی راحت به مراکز مورد نیاز، نبود دولت الکترونیک و استفاده گسترده از اینترنت و فقدان امکانات حرکتی آسان در تهران، از جمله شاخص هایی هستند که رفاه اجتماعی در این شهر را به چالش کشیده اند.

محمد لشکری (۱۳۷۶) طی مقاله ای با عنوان «شاخص های رفاه اجتماعی» اعلام می دارد که: شاخص های رفاه اجتماعی را می توان به دو گروه شاخص های کمی و شاخص های کیفی تقسیم بندی کرد و در معرفی شاخص های کمی رفاه به متغیرهای: اشتغال کامل، تولید (درآمد) سرانه، امید به زندگی در بدو تولد، نرخ باسوادی، هزینه های بهداشت و درمان و ... اشاره می کند و متغیرهای آزادی انتخاب، آرمان ها، اراده سیاسی، عزت نفس، ثبات و امنیت را به عنوان شاخص کیفی رفاه مطرح می نماید.

عباس آخوندی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «سنجش کیفیت زندگی شهری در کلانشهر تهران» نشان دادند که، عوامل اصلی موثر بر کیفیت زندگی در کلانشهر تهران را نوزده عامل اصلی تشکیل می دهد و از مجموع ۱۱۴ ناحیه شهری تهران، تعداد ۹ ناحیه شهری در سطح خیلی پایین و تعداد ۳۰ ناحیه در سطح پایین و تعداد ۴۳ ناحیه در سطح متوسط و تعداد ۲۴ ناحیه در سطح خوب و تعداد ۸ ناحیه در سطح خیلی خوب از نظر عوامل نوزده گانه قرار دارند.

فریبرز رییس دانا در مقاله ای با عنوان «نقد و بررسی چند الگوی نظری در اقتصاد رفاه» ضمن برشمردن مدل هایی که برای سنجش و نشان دادن میزان رفاه اجتماعی بکار می رود به الگوی بهینه پارتو، آزمون کالدور- هیکس، روش های پیشنهادی سکیتوفسکی . کوزنتس که بر مبنای نقد آزمون کالدور- هیکس ارائه شده است، الگوی پیگو، شاخص های توسعه انسانی برای سنجش میزان رفاه اجتماعی اشاره می کند. داده های بکار رفته در این مدلها حاکی از آن است که به متغیرهای غیر مادی توجهی نشده است.

رسول ربانی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله «رابطه ابعاد مادی و غیر مادی رفاه اجتماعی با مشارکت شهروندان در امور شهری و با استفاده از شیوه نمونه گیری چند مرحله ای»، سرپرستان خانوارهای هفت منطقه شهرداری اصفهان به عنوان نمونه نهایی انتخاب و با ارائه پرسشنامه بررسی نموده اند، نتایج نشان می دهد که بین ابعاد غیرمادی رفاه اجتماعی و مشارکت شهروندان در امور شهری رابطه معنی دار خطی حاصل آمده است.

حسین بارگاهی و نرگس کبیری (۱۳۹۴) در مقاله ای تحت عنوان «رفاه ذهنی و تاثیر اعتماد اجتماعی بر آن» نشان دادند که بین اعتماد اجتماعی با رفاه ذهنی و شاخص های شادکامی، احساس امنیت، ترجیحات ارزشی، استحقاق، نیاز و رهایی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد و هم چنین بیشترین مقدار ضریب همبستگی متعلق به اعتماد اجتماعی و احساس امنیت است.

امیر ملکی و مراد برادران (۱۳۹۴) در مقاله «تحلیل وضعیت رفاه ذهنی در نظامهای رفاهی با تاکید بر ایران» نشان دادند وضعیت رفاه ذهنی در نظام های رفاهی سوسیال دموکرات بهتر از سایر نظام های رفاهی است. میزان شادکامی ایرانیان بیشتر از سلامت ذهنی آنها و میزان سلامت ذهنی بیشتر از رضایت از زندگی در بین آنهاست و هم چنین ایران از نظر رفاه ذهنی با کشورهای که دارای دولت رفاهی بالقوه هستند (کشورهای آسیای جنوب شرقی) تقریباً برابر است که به نظر می رسد به علت حمایت و نقش خانواده در تامین رفاه افراد در این کشورها باشد.

فرهنگ مظفر و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله ای تحت عنوان «معناشناسی حیات و سرزندگی در آموزه های اسلامی و بررسی تاثیر آن در محله» سعی کردند با رویکرد اسلامی و مبتنی بر منابع عقل و نقل با روش استدلال منطقی و تفسیری- تحلیلی عوامل موثر بر افزایش سرزندگی در محلات را بررسی نمایند و به این نتیجه رسیدند که محله سرزنده در معماری حیات بخش از منظر اسلام، محله ای است که قبل از هر چیز در پیوند با آیات خلقت و اسماء

الهی شکل می گیرد و این چنین محله ای سکونتگاهی متوازن است که یک فضای زیستی سالم و سرزنده، دلپذیر و توأم با آسایش برای ساکنان خود فراهم می کند و تا حد امکان نیازهای زیستی و اجتماعی ساکنین را برآورده می نماید.

داس هم در سال ۲۰۰۸ در تحقیق خود بنام «کیفیت زندگی شهری» نشان داد که رابطه ی ضعیف میان کیفیت عینی و ذهنی زندگی وجود دارد. برخلاف داس، برتون و همکارانش در مقاله ای تحت عنوان «خوشبختی، جغرافیا و محیط زیست، اقتصاد محیطی» به این نتیجه رسیدند رابطه ی زیادی میان کیفیت زندگی عینی و ذهنی وجود دارد.

بررسی های ما در این زمینه نشان می دهد که در منابع داخلی در مورد تدوین شیوه ای برای سنجش رفاه ذهنی تحقیق زیادی صورت نگرفته است. عزت اله سام آرا و رضا محبوبی (۱۳۹۳) در مقاله ساخت مقیاس برای سنجش رفاه اجتماعی با تاکید بر رفاه ذهنی (احساس رفاه)، رفاه اجتماعی را در سه جنبه و هریک از جنبه ها را نیز به وسیله تعدادی مولفه تبیین نمودند و هریک از مولفه ها را نیز به وسیله تعدادی گویه مورد سنجش میدانی قراردادند و در نهایت نه عامل (سلامت جسمانی، عزت نفس، ترجیحات، استحقاق، مقایسه نسبی، برابری، شادکامی و احساس خوشبختی، امید به آینده، اعتماد و مقبولیت اجتماعی) را به عنوان عوامل موثر بر رفاه ذهنی معرفی کردند. در اکثر پژوهش ها، رفاه در معنای عام کلمه بررسی شده و به متغیرهای غیر مادی توجهی نشده است. با توجه به موارد فوق، در کلان شهری مانند تبریز با ویژگی سیاسی، اقتصادی، بازرگانی و فرهنگی، که مسئولین با اختصاص بودجه های عمرانی زیاد، درصدد ایجاد امکانات و تسهیلات رفاهی برای شهروندان هستند، بررسی عوامل موثر بر رفاه ذهنی شهروندان می تواند راهگشای برنامه ریزان و نهادها و سازمان های ذریبط در تدوین و اجرای برنامه هایشان باشد. در این تحقیق شاخص های رفاهی تونی فیتز پاتریک و نیز تعدادی شاخص جدید برای اولین بار مورد تحقیق قرار گرفته است.

### چارچوب نظری رفاه ذهنی

رویکرد های رفاه به دو بخش عینی و ذهنی تقسیم می شوند. در تحقیقات صورت گرفته در مقیاس اجتماعی مناقشه ای قدیمی بین رویکردهای عینی و ذهنی وجود دارد. رویکرد عینی براندازه گیری واقعیت هایی چون درآمد و مکانی برای زندگی در مقیاس متر مربع متمرکز است، اما برخلاف رویکرد عینی، رویکرد ذهنی بر موضوعاتی چون رضایت از درآمد و مناسب بودن محل زندگی توجه دارد. رویکرد عینی از سنت آمار اجتماعی سرچشمه می گیرد و به قرن نوزدهم بر می گردد، رویکرد ذهنی از مطالعات زمینه یاب ناشی شده و به سال ۱۹۶۰ بر می گردد. با وجود آنکه این دو از نظر عنوان متفاوت هستند، ولی از نظر روش و سبک مشابه هستند. (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۰) رفاه ذهنی به معنی چگونگی ارزیابی مردم از زندگی خودشان است، این ارزشیابی ممکن است شناختی اولیه باشد یا اینکه شامل تجارب هیجانی رضایت بخش یا نارضایتی ها باشد. به هر حال امر مسلم این است که سطوح رفاه در

مجله نشر جغرافیا و برنامه ریزی شهری، شماره ۴۷، بهار ۱۳۹۰

میان افراد مختلف متفاوت است (ملکی و همکاران، ۱۳۹۴). رفاه ذهنی از طریق شاخص های ذهنی اندازه گیری می شود، این شاخص ها منعکس کننده ارزیابی ذهنی افراد از زندگی است، این ارزیابی با استفاده از اطلاعات افراد که وضعیت رفاهی خود را از طریق پرسشنامه های مختلف و یا سرشماری ها، اظهار نموده اند، به دست می آید. چنین شاخص هایی، نشان دهنده شرایط کلی زندگی افراد و نحوه نگرش آنها به این شرایط بوده و با جمع آوری و تحلیل آماری این شاخص ها، می توان به ارزش های طبقات مختلف اجتماعی پی برد. محاسبات عینی رفاه بر پایه متغیر های قابل لمس بنیان نهاده می شوند. این متغیرها به صورت معمول توسط نهادهای رسمی جمع آوری و منتشر می شود. حساب های اقتصادی، بهداشت، آموزش، آلودگی شهری و سایر اطلاعات کلی، نمونه هایی از این گونه اطلاعات هستند و هدف روش عینی، بررسی جامعه در حالت های کلی مانند اقتصاد کلان، وضعیت کلی جامعه و شاخص های مربوط به نفوس می باشد (باسخا و همکاران، ۱۳۸۹). بهزیستن عینی مربوط به موقعیت اجتماعی و مادی است که احساس به زیستن فردی یا اجتماعی را پرورش یا کاهش می دهد. (شریفیان ثانی، مریم؛ زنجری، نسیم؛ ۱۳۹۲)

نظریه های متعارف رفاه از قرن هیجده به بعد در فرهنگ مغرب زمین تحت تاثیر رخداد های دوران نوزایی و سپس حاکمیت مدرنیته شکل گرفته است. بنابر این، در این نظریه ها با نگاه صرفا مادی به انسان و ارزش های انسانی و اجتماعی نگریده می شد. (عربی، ۱۳۹۰) در چند دهه اخیر صاحب نظران نشان دادند که رفاه اجتماعی تنها به موضوع اقتصادی مرتبط نمی شود، بلکه مفاهیمی نظیر احساس شادکامی و سرزندگی، امید به آینده، اعتماد اجتماعی، احساس محرومیت نسبی، رضامندی، احساس امنیت و موارد دیگری را در بر می گیرد که تحت عنوان بعد غیر مادی رفاه اجتماعی قابل بررسی است. (سام آرام و همکاران، ۱۳۹۳؛ به نقل از هزار جریبی، ۱۳۹۱: ۸۹) جدول یک تحولات اندیشه ی کیفیت زندگی را نشان می دهد.

جدول ۱: تحولات اندیشه کیفیت زندگی (منبع: سامه، رضا؛ اکرمی، غلامرضا؛ ۱۳۹۵)

۱۹۶۰	۱۹۷۰	۱۹۸۰	۱۹۹۰	۲۰۰۰ به بعد
انتقادات نسبت به مدرنیسم	ظهور دغدغه کیفیت زندگی	تبیین مفهوم کیفیت زندگی	تبیین شاخص های کیفیت زندگی	معطرح شدن کیفیت زندگی در ابعاد مختلف

در واقع از آن هنگام که ریچارد استرلین در سال ۱۹۷۴ نشان داد که شادی و رضایت انسان ها به نسبت افزایش درآمد آنها افزایش نمی یابد، مباحث مختلفی پیرامون این سؤال که عوامل مشخص کننده رضایت شخصی افراد چیست صورت گرفت. (بابازاده خراسانی، ۱۳۸۹) در سال ۱۸۳۴ در پارلمان انگلیس کمیته ای مامور بازرنگری قانون فقر شد که حاصل آن اتخاذ تدابیری برای ممانعت از تکدی گری بود. در سال ۱۸۸۹ بیسمارک - صدر اعظم آلمان - در

چندین بخش از قوانین این کشور به معرفی تامین اجتماعی به معنای خاص آن پرداخت. اولین قانون تامین اجتماعی در آمریکا در سال ۱۹۳۵ به تصویب رسید، بعد از جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۵، انتشار گزارشی در انگلستان توسط بورجی دامنه خدمات رفاهی گسترش یافت و همگانی شد. سال ۱۹۷۰ رفاه اجتماعی به مجموعه قوانین و برنامه ها و خدمات سازمان یافته ای اطلاق می شد که هدف آن تامین حداقل نیازهای اساسی آحاد کشور می باشد. در طی دهه ۱۹۸۰ این دیدگاه به ارضای نیازهای افراد و گروه‌ها در جامعه و غلبه بر مسایل اجتماعی تغییر کرد. سال ۱۹۹۰، رفاه اجتماعی به خشنودی انسان در زندگی اطلاق گردید و از سال ۲۰۰۰ ابعاد جدیدی از رفاه مثل شادکامی، سلامت روان مورد توجه سیاستگذاران قرار گرفت که تحت عنوان رفاه ذهنی یاد می شود. (ملکی و برادران، ۱۳۹۴) در زمینه رفاه ذهنی، اندیشمندانی مثل: فوردیس (۲۰۰۰)، آرجیل (۲۰۰۱)، دینر (۲۰۰۵)، برونی و پورتا (۲۰۰۷)، کانسیکو و برنادو (۲۰۰۸) مطالبی را به طور مستقیم و یا در رابطه با ابعاد شناخته شده رفاه ذهنی (مثل شادکامی و رضایت از زندگی) بیان داشته‌اند (سام آرام و همکاران، ۱۳۹۳؛ به نقل از هزار جریبی، ۱۳۹۱). که در این میان تعریف و تقسیم بندی دینر (۲۰۰۵) از بقیه معروف تر و مهم تر است. (همان). نگاهی به سیر تکاملی مطالعات مفهوم کیفیت زندگی (رفاه) نشان می دهد که در طول روند تکاملی خود از نگاه‌های یک سویه اقتصادی و کمی به سمت مفاهیم سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ارزشی حرکت کرده است: (جدول شماره ۱)

جدول ۲: توسعه مفهوم کیفیت زندگی (رفاه): نگارنده

تغییرات	سال
به صورت رسمی آغاز جنبش اندازه گیری شاخص های اجتماعی بود.	اواخر دهه ۱۹۶۰
کیفیت زندگی معطوف به انکاره های مادی و پیامد رشد اقتصادی بود	دهه ۱۹۷۰
بحث کیفیت زندگی با تاکید بر سازه های اجتماعی نظیر سرمایه اجتماعی، همبستگی اجتماعی، عدالت اجتماعی مطرح شد	دهه ۱۹۹۰
پس از ارایه گزارش توسعه توسط سازمان ملل، با رویکرد به توسعه انسانی، بهزیستی اجتماعی و کیفیت زندگی در راس اهداف توسعه قرار گرفت.	اواخر دهه ۱۹۹۰

فیتزپتریک در کتاب «نظریه رفاه» چشم اندازه های اصلی رفاه را «شادکامی، تامین، ترجیحات، نیازها، استحقاق و مقایسه نسبی» معرفی کرده است (فیتز پتریک، ۱۹:۱۳۸۳).

### ساخت مقیاس سنجش

برای ساخت مقیاس؛ سوالات پرسشنامه متناسب با معرف های شاخص های اعتماد اجتماعی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، احساس انومی و مشارکت اجتماعی و رفاه ذهنی با مولفه های شادکامی، تامین، ترجیحات، نیاز، استحقاق، مقایسه نسبی و رهایی طراحی شد. بنابراین ابتدا هریک از مولفه ها تعریف شده و روند تعیین عامل ها تبیین می گردد. از آنجاییکه ۱۱۰ گویه با پرسشنامه مورد سنجش قرار گرفته اند که ذکر آنها باعث افزایش بیش از حد



مجاز صفحات مقاله می‌گردد از ذکر گویه در پرسشنامه‌های استاندارد و بین المللی خودداری می‌گردد و گویه‌های محقق ساخته ذکر می‌گردد.

### پایگاه اجتماعی - اقتصادی

پایگاه اجتماعی - اقتصادی مقوله‌هایی هستند که عناصر مشترک ذهنی برجسته ای داشته و افراد آنها را به کار می‌گیرند تا خود را در یک نظام قشربندی اقتصادی رده بندی کنند. (ریترز، ۲۰۰۵: ۷۱۷ به نقل از پور افکاری، نصراله و همکاران: ۷۵) پایگاه اجتماعی - اقتصادی به موقعیت افراد، خانواده ها، خانوارها یا دیگر انبوهه ها در یک یا بیش از یک بعد از ابعاد قشربندی اشاره دارد. برای سنجش این متغیر در شیوه عینی، سطح تحصیلات والدین، میزان درآمد ماهانه خانوار در قالب ۸ سوال و در شیوه ذهنی، در قالب یک سوال که اگر مردم را به پنج طبقه اقتصادی (خیلی بالا، بالا، متوسط، پایین، خیلی پایین) تقسیم کنند، خانواده خود را در کدام طبقه اجتماعی قرار می‌دهید؟ مورد سنجش قرار گرفت.

### مفهوم مشارکت

مشارکت اجتماعی از دویست سال پیش در نظام های سیاسی و اجتماعی راه یافت، اما توجه به این پدیده و تاکید بر نقش آن، به عنوان یکی از عوامل اصلی توسعه در جوامع در حال گذار، تا حد بسیار زیادی پس از شکست راهکارها و برنامه های توسعه در دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ که از غرب وارد این کشور شده بود، متجلی گردید. (نوروزی، فیض اله؛ بختیاری، مهناز؛ ۱۳۸۸: ۲۵۰). برای سنجش این متغیر از پرسش نامه استاندارد شده موجود در پایان نامه لیلا عظیمی در قالب ۱۱ سوال استفاده شد. و گویه‌های مشارکت در وظایف اجتماعی، تشکیل انجمن-ها، کسب مقام شغلی بالا و همکاری در جامعه، اهمیت ندادن جامعه به مشارکت، مشارکت در انجمن‌ها و عدم تاثیر در کشور، منافع مردم و دخالت در امور، شرکت در انجمن و بالارفتن جایگاه اجتماعی، فعالیت اجتماعی و منفعت شخصی، فعالیت اجتماعی و رضای الهی، عدم تاثیر انجمن‌ها، عدم تاثیر فعالیت‌ها در سرنوشت فرد، عدم نیاز جامعه به مشارکت فردی مورد سنجش قرار گرفت.

### نظریه آنومی

آنومی از کلمه (آنومیای) مشتق شده است که با ارجاع دادن به صفت (آنوموس) به معنی بی قانونی آمده است. در چنین برداشتی (نوموس) یعنی قانون نوشتاری و آنوموس یعنی بی قانونی (آلن و آنوین؛ ۱۹۸۷ به نقل از نوابخش، بهرام؛ نوریان فر، عزالدین؛ ۱۳۹۵). برای سنجش این متغیر از ۱۹ سوال استفاده شد که سوالات پرسشنامه توسط حیدری و تیموری در نشریه علمی بین المللی علوم رفتاری و اجتماعی در سال ۲۰۱۱ استاندارد گردیده است.

## رفاه ذهنی

در این پژوهش برای عملیاتی کردن رفاه ذهنی، فاکتور های رفاهی مد نظر فیتزپتریک را بیان می کنیم و سپس با استفاده از طیف لیکرت مورد سنجش قرار می دهیم. طبق نظر فیتز پتریک متغیر های شادکامی، تامین، استحقاق، ترجیحات، نیاز، مقایسه نسبی، رهایی برای این منظور استفاده می گردند.

## شادکامی

سرزندگی و شادابی حلقه مفقوده زندگی شهری است. نشاط اجتماعی در جامعه امروزی یکی از نیازها و ضروریات است که عدم وجود شور و نشاط در جامعه مشکلاتی را به بار می آورد. برخی از محلات مسکونی شهرهای امروزی ایران به دلایل مختلف از نشاط کمتری برخوردارند و شهروندان روحیه ای خموده و ناشاد دارند، در حالیکه محلات مسکونی شهرهای سنتی، فضاهای با نشاط و سرزنده داشتند که در آن حضور قابل توجهی از افراد و تنوع آنها (به لحاظ سن و جنس) در گستره زمانی وسیعی از روز که فعالیت هایشان عمدتاً به شکل انتخابی یا اجتماعی بروز می یافت به چشم می خورد (مظفر، فرهنگ و همکاران، ۱۳۹۶). در این تحقیق از پرسشنامه آکسفورد (OHI) الگو گرفته شده و فرهنگ بومی جامعه ایران لحاظ شده است.

## تنوری نیاز

واژه نیاز در فرهنگ علوم اجتماعی، این گونه تعریف شده است: نیاز عبارت است از احساس فقدان که به یک موجود زنده به جهت اینکه در جریان تحقق اهدافش، خود را فاقد آن چیز می بیند، دست می دهد (همان به نقل از آلن پیرو، ۱۳۷۰: ۲۴۲). متغیر ارضای نیاز به وسیله معرف های زیر از نظریه مازلو استخراج گردید: ۱- نیازهای زیستی ۲- نیازهای امنیتی ۳- نیازهای اجتماعی ۴- نیازهای احترام ۵- نیازهای خود شکوفایی و گویه های وضعیت تغذیه، پوشاک، مسکن، اوقات فراغت، آسایش خاطر، شرایط ازدواج، احترام دوستان و جامعه و در نهایت تحقق اهداف فرد مورد سنجش قرار گرفت.

## اعتماد اجتماعی

اینگلهارت معتقد است متغیر اعتماد اجتماعی از عوامل تاثیر گذار بر رضایت از زندگی است و بیان می دارد: رضایت از زندگی، رضایت سیاسی، اعتماد به یکدیگر، میزان بحث سیاسی و حمایت از نظم اجتماعی موجود است که همه آنها نشانگان نگرش مثبت فرد به جهان در مکانی که زندگی می کند، می باشد. (همان) برای سنجش این متغیر، از گویه های استاندارد شوسلر (شوسلر، ۱۳۷۹: ۳۵) استفاده شده است و گویه های به سختی پیدا کردن فرد قابل اعتماد، انگشت شمار بودن افراد معتمد، اکثر مردم قابل اعتماد هستند، اکثر مردم در معامله بی شایسته و پيله

هستند، اکثر مردم اهمیت نمی دهند که چه بر سر نزدیک ترین دوستشان آمده، خیلی از مردم به فکر خویش هستند، خیلی ها به خاطر استفاده شخصی با شما دوست می شوند، مورد سنجش قرار گرفت.

### نظریه امنیت

واژه امنیت از امن گرفته شده و امن، در اصل آرامش خاطر، آرامش نفس و از بین رفتن بیم و هراس را گویند. امنیت در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است، بنابراین معنای لغوی آن، رهایی از تشویش، اضطراب، ترس یا احساس آرامش و اطمینان خاطر است، هم چنین در معنای عینی فقدان تهدید نسبت به ارزش های کسب شده می باشد و در معنای ذهنی، یعنی فقدان هراس از اینکه ارزش های مزبور، مورد حمله قرار گیرد. (بوزان، ۱۳۷۶: ۸۶) به نقل از پایپری، امید علی و همکاران، (۱۳۹۴). و گویه های احساس امنیت به درآمد و هزینه خانواده، احساس امنیت به اشتغال فرزندان، احساس امنیت به اشتغال خود، اطمینان از توان تهیه مسکن برای خود و فرزندان، احساس امنیت از وضعیت مسکن، احساس امنیت از اموال، احساس امنیت در سرمایه گذاری، احساس امنیت در انتقاد از مسئولان، احساس امنیت مالی مورد سنجش قرار گرفت.

### ترجیحات

این هم فرض معقولی است که بگوییم شخصی که ترجیحاتش تحقق یافته است، از شخصی که آرزوهایش برآورده نشده است، از رفاه بیشتری برخوردار است. برخی وقت ها ممکن است رضایت خاطر من از برآورده شدن خواسته هایم باعث کاهش توانایی دیگران در تامین رضایت خاطر آنها شود، برای مثال، من سیگار بطلبم، در حالی که شما خواستار هوای پاک برای نفس کشیدن باشید بنابراین ترجیحات ممکن است مفهومی خیلی محدود و فردی برای نشان دادن معنای واقعی رفاه و بهروزی باشد. (فیتز پاتریک، تونی؛ ۲۳: ۱۳۸۱) و گویه های دوست داشتن رژیم غذایی، دسترسی به پوشاک مورد علاقه، دسترسی به کتاب مورد علاقه، دسترسی به فیلم مورد علاقه، دسترسی به موسیقی مورد علاقه مورد سنجش قرار گرفت.

### استحقاق

استحقاق، بر نقطه ای متعادل بین مشارکت و پاداش دلالت دارد. برای مثال، اگر من در یک طرح سرمایه گذاری دو برابر شما مشارکت کنم، سهم من از سود باید دو برابر شما باشد. چنانچه من از این میزان مبلغ بیشتری بگیرم، نسبت به شما بی عدالتی می شود، و اگر کمتر بگیرم، نسبت به من بی عدالتی می شود. استحقاق، در عین حال، یک اصل اخلاقی نیز هست. بنابراین شخصی که کمتر از استحقاقش دریافت می کند، از شخصی که به تناسب مشارکتش دریافت می کند، از رفاه کمتری برخوردار است. (فیتز پتريک، ۲۴: ۱۳۸۳) و گویه های رسیدن به انتظارات با توجه

سعی و تلاش، پیشرفت نسبت به افراد هم سطح، رسیدن به حق، بدست آوردن شغل با توجه به تحصیلات، عهدهار شغل براساس لیاقت فردی مورد سنجش قرار گرفت.

### مقایسه نسبی

رفاه، به نوعی، با این خصیلت آدمی که خود را مرتبا با دیگران مقایسه می کند پیوند دارد. به عبارت دیگر سطح رفاه فرد کاملا به سطح رفاه همگنان او، یعنی کسانی که خود را با آنها مقایسه می کند وابسته است. (فیتزپاتریک، تونی؛ ۱۳۸۱: ۲۴) و گویه های منزلت و موقعیت خانوادگی، ثروت و دارایی، میزان تحصیلات خود، برخورداری از زندگی آرام، میزان تفریحات، میزان درآمد مورد سنجش قرار گرفت.

### احساس رهایی (آزادی)

آزادی نیز، نظیر برابری، هم یک مفهوم و هم یک اصل است و در هر دو معنا، حول این پرسش محوری می چرخد: "آزادی یک فرد چگونه با آزادی جمع سازش پذیراست؟" (فیتزپتريک، ۱۳۸۱: ۸۶) و گویه های امکان بررسی عمل کرد و انتقاد از مسئولان، اداره امور کشور به دست مردم، آزادی دادن نظر، عدم محدودیت مردم در مصرف کالا، رعایت حقوق مالکیت و کسب و کار، تولید آزادانه کالا، دسترسی مردم به اطلاعات خرید و فروش، داشتن فرصت مناسب برای پیشرفت، استعداد پروری سیستم آموزشی فعلی، وجود افراد سالم با وضعیت بهداشتی موجود جامعه، مردم و مسئولان ریشه مشکلات را می دانند، شناسایی راحت مفسدین، حمایت جامعه از اقشار آسیب پذیر، مورد سنجش قرار گرفت.

### روش تحقیق

روش اصلی تحقیق در رویکرد ذهنی، روش پیمایش و استفاده از پرسشنامه محقق ساخته است. جامعه آماری این پژوهش را خانوارهای ساکن در مناطق ده گانه تبریز با سن ۱۵ تا ۶۰ سال، شامل زن و تشکیل می دهند و با توجه به اینکه در سال ۹۵ جمعیت آن ۱۷۷۳۰۳۳ نفر بوده است لذا براساس فرمول کوکران و جدول مورگان حجم نمونه ۳۸۵ نفر انتخاب شد و برای افزایش دقت تعداد نمونه ۴۰۰ نفر مد نظر قرار گرفت. و نوع روش انتخاب نمونه، روش خوشه ای متناسب با حجم است که با توجه به جمعیت هر منطقه از مناطق ده گانه کلانشهر تبریز، تعداد نمونه ها تعیین گردید و سهم هر منطقه از پرسشنامه بدست آمد. پس از آن با در دست داشتن نقشه بلوک ها و انتخاب تصادفی پرسش شونده اول، با استفاده از فاصله سیستماتیک، سایر پرسش شوندهگان مشخص شدند. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. برای تبیین عوامل موثر بر رفاه ذهنی نسبت به ساخت ابزار سنجش اقدام گردید. این ابزار شامل پرسشنامه ای با ۱۱۰ گویه بود که پس از اجرای آزمایشی در

شهر تبریز ۱۸ گویه آن حذف شد. مقدار آزمون KMO محاسبه شده ۰/۷ و نتیجه آزمون بارتلت کوچکتر از ۰/۱ (۰/۰/۰) است و ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۴۱ است که نشان می‌دهد ابزار طراحی شده برای سنجش رفاه ذهنی دارای اعتبار-روایی و اعتماد-پایایی کافی می‌باشد.

### تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این پژوهش به منظور سنجش پایایی پرسشنامه از روش پایایی همپا و شاخص آلفای کرونباخ استفاده کرده ایم و برای pre-test پرسشنامه، تعداد ۵۰ نفر از شهروندان تبریزی به طور تصادفی انتخاب شدند (این افراد در مرحله بعدی جمع آوری اطلاعات حذف شدند) و به صورت روش مصاحبه، پرسشنامه‌ها تکمیل شد و نتایج آزمون کرونباخ به شرح زیر است. (جدول:۳)

جدول ۳: نتایج آزمون آلفای کرونباخ پرسشنامه

#### Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	50	100.0
	Excluded <sup>a</sup>	0	0
	Total	50	100.0

#### Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.941	110

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

از آنجاییکه ضریب اعتبار همه شاخص‌ها، بالاتر از ۰/۷ است، نتیجه می‌گیریم که ابزار محقق ساخته از اعتبار قابل قبولی برخوردار است. بعد از این مرحله ابهامات پرسش‌نامه و گویه‌های نامناسب حذف شدند. سپس اثر حذف سوالات (متغیر) را بر ضریب آلفای کرونباخ در نرم افزار بررسی نمودیم و نتایج حاکی از عدم تغییر جدی ضریب آلفای کرونباخ است که به علت پرحجم بودن در این مختصر ارایه نشده است.

### نتایج اجرای تحلیل عاملی اکتشافی در نرم افزار

برای شناسایی عامل‌ها از سوالات پرسشنامه از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده می‌شود، تحلیل اکتشافی به دسته بندی سوالات پرسشنامه می‌پردازد تا سوالاتی که با هم همبستگی بیشتری دارد، در یک دسته قرار داده و تحلیل را از نظر علمی غنی تر و قابل استفاده کند.

جدول ۴: مقادیر آزمون KMO و بارتلت برای شاخص‌های رفاه ذهنی تبریز (منبع: یافته‌های تحقیق)

متغیر KMO	معناداری آزمون بارتلت	تعداد سوالات	نام شاخص
۰,۹۰۰	0.000	سوالات ۱ تا ۱۱۰	عوامل موثر بر رفاه ذهنی شهر تبریز

همانطور که در جدول بالا مشاهده می‌شود چون شاخص KMO بیشتر از ۰,۹۰۰ است پس کیفیت مدل تایید می‌شود و داده‌های مربوط "ساخت مقیاس برای شناسایی عوامل موثر بر رفاه ذهنی در کلانشهر تبریز برای تحلیل عاملی مناسب هستند. هم‌چنین معنی‌داری آزمون بارتلت (کمتر از ۰,۰۵ بودن Sig) نشان می‌دهد که این یکسان بودن ماتریس همبستگی رد شده و تحلیل عاملی برای شناسایی ساختار (مدل عاملی) مناسب است.

#### مقادیر اشتراکات سوالات پرسشنامه

جدول ۵ مقادیر اشتراک هر متغیر، نسبتی از واریانس هر متغیر را که توسط عامل‌های مشترک به حساب می‌آیند، نشان می‌دهد. طبق این جدول برای هدف "سنجش عوامل موثر بر رفاه ذهنی شهر تبریز"، تمام سوالات، دارای بیشترین اشتراک است جدول زیر تعدادی از اشتراکات سوالات پرسشنامه را، نشان می‌دهد و طبق این جدول با هدف فوق تمام سوالات، دارای بیشترین اشتراک است.

جدول ۵: مقادیر اشتراکات سوالات پرسشنامه

سوالات پرسشنامه	مقدار به اشتراک گذاری شده قبل از عامل بندی شدن	مقدار به اشتراک گذاری شده بعد از عامل بندی شدن
۱- اگر خواسته باشیم وضعیت الان را با ۵ سال پیش مقایسه کنیم احساس شادگامی و سرزندگی در شما چقدر بهتر شده؟	۱,۰۰۰	۰,۶۸۱
۲- شما در زندگی تا چه اندازه احساس آرامش می‌کنید؟	۱,۰۰۰	۰,۶۷۵
۳- شما تا چه اندازه از پیشامدها و روندهای زندگی خود راضی هستید؟	۱,۰۰۰	۰,۶۲۳
۴- فکر می‌کنید که کارها و فعالیت‌های شما تا چه اندازه نتیجه بخش بوده است؟	۱,۰۰۰	۰,۶۲۰
۵- شما تا چه اندازه احساس خوبی از زندگی کردن دارید؟	۱,۰۰۰	۰,۷۶۰

استخراج عوامل موثر بر رفاه ذهنی شهر تبریز

جدول زیر شامل سه قسمت می باشد. قسمت اول مربوط به مقادیر ویژه است و تعیین کننده عامل هایی است که مقادیر ویژه آنها بیشتر از ۱ است و در تحلیل باقی می ماند. عامل هایی که دارای مقادیر ویژه کمتر از ۱ هستند، از تحلیل خارج می شوند، عوامل خارج شده از تحلیل عواملی هستند که حضور آنها باعث تبیین بیشتر واریانس نخواهد شد. قسمت دوم مربوط به مقادیر ویژه عوامل استخراجی بدون چرخش است. قسمت سوم نشان دهنده مقادیر ویژه عوامل استخراجی چرخش یافته می باشد.

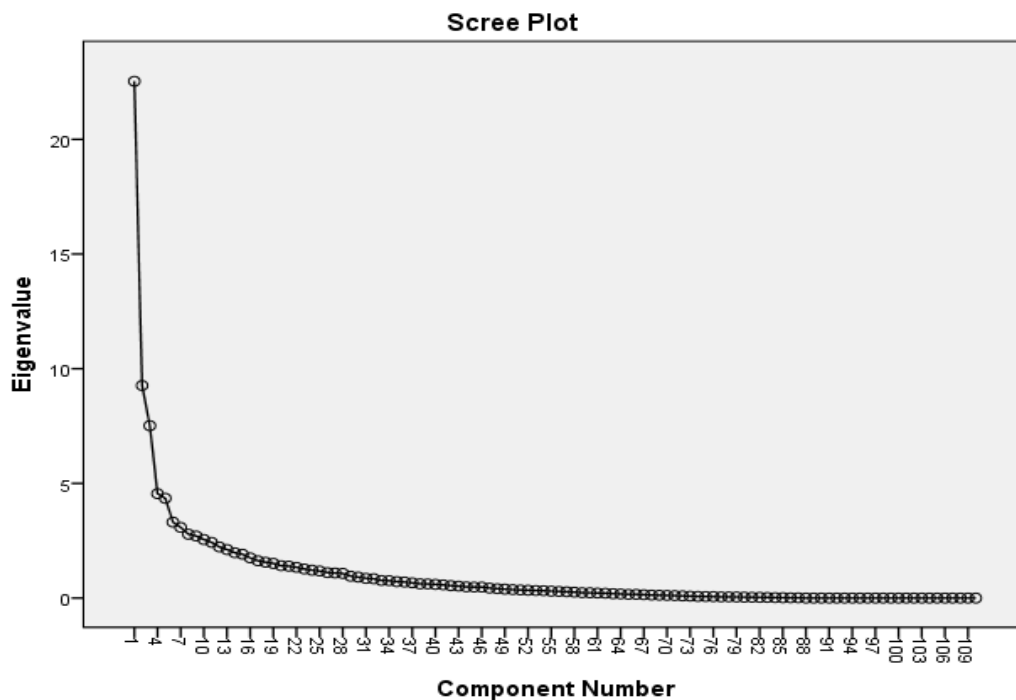
برای عامل های موثر بر رفاه شهر تبریز عامل های ۱ تا ۲۵ دارای مقادیر ویژه بزرگ تر از ۱ و نزدیک ۱ هستند و در تحلیل باقی می ماند. این ۲۵ عامل می توانند ۶۵،۹۳۵ درصد از تغییر پذیری (واریانس) متغیرها را توضیح دهند. (جدول ۶)

جدول ۶: استخراج عامل های موثر بر رفاه شهری (منبع: یافته های تحقیق)

عامل ها	مقادیر ویژه اولیه			مقادیر ویژه عوامل استخراجی بدون چرخش			مقادیر ویژه عوامل استخراجی چرخش یافته		
	مجموع	درصد واریانس	درصد جمعی	مجموع	درصد واریانس	درصد جمعی	مجموع	درصد واریانس	درصد جمعی
۱	۲۲,۴۵۰	۲۰,۴۰۹	۲۰,۴۰۹	۲۲,۴۵۰	۲۰,۴۰۹	۲۰,۴۰۹	۱۱,۴۶۳	۱۰,۴۲۱	۱۰,۴۲۱
۲	۷,۴۲۹	۶,۷۵۳	۲۷,۱۶۲	۷,۴۲۹	۶,۷۵۳	۲۷,۱۶۲	۷,۴۷۸	۶,۷۹۹	۱۷,۲۱۹
۳	۶,۰۹۹	۵,۵۴۴	۳۲,۷۰۷	۶,۰۹۹	۵,۵۴۴	۳۲,۷۰۷	۶,۳۵۸	۵,۷۸۰	۲۲,۹۹۹
۴	۳,۲۵۸	۲,۹۶۲	۳۵,۶۶۸	۳,۲۵۸	۲,۹۶۲	۳۵,۶۶۸	۴,۶۱۷	۴,۱۹۸	۲۷,۱۹۶
۵	۲,۶۹۵	۲,۴۵۰	۳۸,۱۱۹	۲,۶۹۵	۲,۴۵۰	۳۸,۱۱۹	۴,۲۴۸	۳,۸۶۲	۳۱,۰۵۸
۶	۲,۵۳۶	۲,۳۰۶	۴۰,۴۲۵	۲,۵۳۶	۲,۳۰۶	۴۰,۴۲۵	۲,۸۷۱	۲,۶۱۰	۳۳,۶۶۹
۷	۲,۲۲۱	۲,۰۱۹	۴۲,۴۴۴	۲,۲۲۱	۲,۰۱۹	۴۲,۴۴۴	۲,۸۰۶	۲,۵۵۱	۳۶,۲۲۰
۸	۲,۱۶۸	۱,۹۷۱	۴۴,۴۱۵	۲,۱۶۸	۱,۹۷۱	۴۴,۴۱۵	۲,۶۰۲	۲,۳۶۶	۳۸,۵۸۶
۹	۱,۹۸۱	۱,۸۰۱	۴۶,۲۱۶	۱,۹۸۱	۱,۸۰۱	۴۶,۲۱۶	۲,۱۹۶	۱,۹۹۶	۴۰,۵۸۲
۱۰	۱,۷۵۶	۱,۵۹۶	۴۷,۸۱۲	۱,۷۵۶	۱,۵۹۶	۴۷,۸۱۲	۲,۱۳۰	۱,۹۳۷	۴۲,۵۱۸
۱۱	۱,۷۰۴	۱,۵۴۹	۴۹,۳۶۱	۱,۷۰۴	۱,۵۴۹	۴۹,۳۶۱	۲,۱۱۴	۱,۹۲۲	۴۴,۴۴۰
۱۲	۱,۶۳۱	۱,۴۸۳	۵۰,۸۴۳	۱,۶۳۱	۱,۴۸۳	۵۰,۸۴۳	۲,۰۳۸	۱,۸۵۲	۴۶,۲۹۲
۱۳	۱,۵۶۴	۱,۴۲۲	۵۲,۲۶۶	۱,۵۶۴	۱,۴۲۲	۵۲,۲۶۶	۲,۰۱۸	۱,۸۳۴	۴۸,۱۲۷
۱۴	۱,۵۰۰	۱,۳۶۴	۵۳,۶۲۹	۱,۵۰۰	۱,۳۶۴	۵۳,۶۲۹	۱,۹۳۱	۱,۷۵۶	۴۹,۸۸۲
۱۵	۱,۴۴۲	۱,۳۱۱	۵۴,۹۴۰	۱,۴۴۲	۱,۳۱۱	۵۴,۹۴۰	۱,۹۱۸	۱,۷۴۴	۵۱,۶۲۷

۵۳,۳۳۵	۱,۷۰۸	۱,۸۷۹	۵۶,۲۰۳	۱,۲۶۳	۱,۳۸۹	۵۶,۲۰۳	۱,۲۶۳	۱,۳۸۹	۱۶
۵۵,۰۲۷	۱,۶۹۲	۱,۸۶۱	۵۷,۴۶۴	۱,۲۶۱	۱,۳۸۷	۵۷,۴۶۴	۱,۲۶۱	۱,۳۸۷	۱۷
۵۶,۶۸۹	۱,۶۶۲	۱,۸۲۸	۵۸,۶۴۳	۱,۱۷۹	۱,۲۹۷	۵۸,۶۴۳	۱,۱۷۹	۱,۲۹۷	۱۸
۵۸,۲۳۰	۱,۵۴۲	۱,۶۹۶	۵۹,۷۷۱	۱,۱۲۸	۱,۲۴۰	۵۹,۷۷۱	۱,۱۲۸	۱,۲۴۰	۱۹
۵۹,۵۵۱	۱,۳۲۱	۱,۴۵۳	۶۰,۸۸۲	۱,۱۱۱	۱,۲۲۲	۶۰,۸۸۲	۱,۱۱۱	۱,۲۲۲	۲۰
۶۰,۸۷۰	۱,۳۱۸	۱,۴۵۰	۶۱,۹۶۴	۱,۰۸۲	۱,۱۹۰	۶۱,۹۶۴	۱,۰۸۲	۱,۱۹۰	۲۱
۶۲,۱۵۹	۱,۲۸۹	۱,۴۱۸	۶۳,۰۰۹	۱,۰۴۵	۱,۱۵۰	۶۳,۰۰۹	۱,۰۴۵	۱,۱۵۰	۲۲
۶۳,۴۲۹	۱,۲۷۰	۱,۳۹۷	۶۴,۰۲۸	۱,۰۱۸	۱,۱۲۰	۶۴,۰۲۸	۱,۰۱۸	۱,۱۲۰	۲۳
۶۴,۶۸۷	۱,۲۵۸	۱,۳۸۴	۶۴,۹۹۶	۹۶۸	۱,۰۶۵	۶۴,۹۹۶	۰,۹۶۸	۱,۰۶۵	۲۴
۶۵,۹۳۵	۱,۲۴۸	۱,۳۷۳	۶۵,۹۳۵	۹۳۹	۱,۰۳۳	۶۵,۹۳۵	۰,۹۳۹	۱,۰۳۳	۲۵
						۶۶,۸۳۹	۰,۹۰۴	۰,۹۹۴	۲۶
						۶۷,۷۲۵	۰,۸۸۶	۰,۹۷۵	۲۷

نمودار صخره ای (سنگریزه ای): نمودار سنگریزه زیر، مقادیر ویژه را برای ه ر عامل نشان می دهد:



شکل ۱: نمودار صخره ای عامل های استخراج شد (منبع: یافته های تحقیق)



نمودار فوق نمودار صخره ای<sup>۱</sup> است که برای متغیرها تقاضا می‌شود. این نمودار تصویر گرافیکی مقدار ویژه در هریک از عامل‌های استخراج شده است. مقدار واریانس توجیه شده (مقدار ویژه) با استخراج عامل‌های بعد از عامل هشتم به سرعت افت می‌کند. مقادیر ویژه عامل‌های اول تا بیست و پنج بیشتر از ۱ و نزدیک به ۱ است و به همین دلیل در خروجی باقی مانده‌اند.

- ماتریس چرخش یافته: چون ماتریس فوق دارای الگوی روشنی نیست به ماتریس چرخش یافته<sup>۲</sup> که پس از دوران، الگو را واضح‌تر می‌کند، نگاه می‌کنیم و به علت گستردگی جدول فقط عامل یک و دو ذکر شده و از آوردن سایر نتایج خودداری می‌شود: (جدول ۷)

جدول ۷: ماتریس مولفه‌های تحلیل عاملی بعد از دوران (چرخش یافته)

عامل ۱	شماره سوال
.۷۴۶	۱۸-۵
.۷۳۴	۱۸-۱۱
.۶۸۶	۱۸-۱۰
.۶۸۳	۱۸-۹
.۷۵۱	۱۸-۲
.۷۲۶	۱۸-۴
.۷۱۴	۱۸-۱
.۷۵۷	۱۸-۳
.۵۲۹	۱۸-۸
عامل ۲	شماره سوال
.۷۳۶	۱۷-۴
.۷۱۱	۱۷-۲
.۶۹۰	۱۷-۵
.۶۸۷	۱۷-۳
.۶۵۶	۱۷-۱۳
.۶۲۴	۱۷-۸
.۶۲۳	۱۷-۶
.۵۸۳	۱۷-۱۲
.۵۶۰	۱۷-۱۱
.۵۱۰	۱۷-۷

<sup>1</sup>Scree

<sup>2</sup>Rotated Component Matrix

۱۷-۱۰	۴۶۳
-------	-----

### عامل بندی سوالات پرسشنامه

با توجه به نتیجه تحلیل عاملی اکتشافی، روی ۱۱۰ سوال مربوط به "رفاه ذهنی" ۲۵ عامل به عنوان عامل‌های اصلی شناسایی می‌شود. از آنجا که متغیرهای دارای همبستگی بیشتر با هریک از عامل‌ها در عامل مورد نظر قرار می‌گیرند، بنابراین ۲۵ عامل فوق در ۱۱ عامل به صورت زیر دسته بندی می‌شوند:

جدول ۸: عوامل موثر بر رفاه ذهنی شهروندان تبریز (منبع: یافته‌های تحقیق)

رهایی	نیاز	امنیت	آنومی	ترجیحات ارزشی	اعتماد اجتماعی	شادکامی	مشارکت اجتماعی	کیفیت محیط زندگی	استحقاق نسبی	مقایسه نسبی
۱۱ سوال	۹ سوال	۶ سوال	۱۵ سوال	۵ سوال	۸ سوال	۱۰ سوال	۱۰ سوال	۸ سوال	۵ سوال	۵ سوال

### نتیجه گیری

ساخت مقیاس برای سنجش رفاه ذهنی جزو مقوله‌هایی است که مطالعات زیادی در ایران صورت نگرفته و ما در این پژوهش سعی کردیم با روش‌های علمی نسبت به ساخت مقیاسی متناسب با فرهنگ ایرانی اقدام نماییم. نتایج نشان می‌دهد که یازده جنبه در احساس رفاه اجتماعی در کلانشهر تبریز تاثیرگذار است و هریک از این جنبه‌ها به وسیله تعدادی مولفه قابل تشریح است و هریک از مولفه‌ها را نیز می‌توان، به توسط تعدادی گویه مورد سنجش میدانی قرار داد. نتایج تحلیل آماری در خصوص روایی و پایایی ابزار تحقیق، نشان داد که پس از حذف گویه‌های نامناسب، از اعتبار لازم برای اندازه‌گیری رفاه ذهنی برخوردار است و می‌تواند در مطالعات بعدی با درصد اطمینان بالا، رفاه ذهنی را اندازه بگیرد. و هم چنین ابزار فوق، قابلیت تکرار پذیری داشته و از پایایی لازم برای سنجش میدانی رفاه ذهنی برخوردار است.

در این پژوهش اعتماد اجتماعی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، احساس آنومی، مشارکت اجتماعی و کیفیت محیط زندگی، به عنوان متغیرهای مستقل و شادکامی، تامین امنیت، ترجیحات، نیاز، استحقاق، مقایسه نسبی و رهایی به عنوان متغیرهای وابسته در قالب ۱۱۰ گویه، مورد مطالعه و پژوهش قرار گرفت و در نهایت پس از چرخش ماتریس تعداد ۱۱ عامل تاثیرگذار استخراج گردید. کیفیت محیط زندگی برای اولین بار، به عنوان عوامل تاثیرگذار در رفاه ذهنی مردم، شناسایی شد.

## منابع

- بابازاده خراسانی، بهزاد؛ (۱۳۸۹). شاخص های اندازه گیری رفاه، تازه های اقتصاد، سال ۸، شماره ۱۲۸
- باپیری، امید علی؛ کمربیگی، خلیل؛ درویشی، فرزاد؛ (۱۳۹۳). بررسی میزان احساس امنیت اجتماعی و برخی عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی استان ایلام). فصلنامه علمی فرهنگ ایلام، شماره ۴۶، ص: ۷۵-۹۰
- پاسخا، مهدی؛ عاقلی کهنه شهری، لطفعلی؛ مسائلی، ارشک؛ (۱۳۸۹). رتبه بندی شاخص کیفیت زندگی در استانهای کشور، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم
- پور افکار، نصراله؛ بایرام نژاد، حوریه؛ رضایی، حسین؛ امینلویی، سولماز؛ (۱۳۹۳). سنجش میزان گرایش جوانان ۱۵ تا ۳۵ ساله به اغنیاد از نوع الکل، (آزمون تجربی نظریه پیوند افتراقی برگس و ایگرز)، علوم اجتماعی (دانشگاه آزاد شوشتر)، شماره ۲۶
- تقوایی، مسعود؛ زنگی آبادی، علی؛ وارثی، حمیدرضا؛ اکبری، محمود؛ (۱۳۹۰). سنجش رفاه در کلانشهر شیراز با استفاده از شاخص - کلارک و تابع اتکینسن، علوم اجتماعی: برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، پاییز - شماره ۸
- حسینی امین، سیده نرگس؛ سید میرزایی، سید محمد؛ ادیسی، افسانه؛ (۱۳۹۶). مطالعه کیفیت زندگی و عوامل مؤثر بر آن مورد مطالعه: شهروندان تهرانی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۷
- درونوفسکی، یان؛ (۱۳۵۵). کیفیت زندگی اندازه گیری و برنامه ریزی آن، ترجمه: سازمان برنامه و بودجه (با مقدمه احمد اشرف)، سازمان مدیریت و برنامه ریزی.
- سام آرام، عزت اله؛ محبوبی، رضا؛ (۱۳۹۳). ساخت مقیاس برای سنجش رفاه اجتماعی با تاکید بر رفاه ذهنی (احساس رفاه)، علوم اجتماعی: برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، بهار ۱۳۹۳-شماره ۱۸
- شریفیان ثانی، مریم؛ زنجری، نسیم؛ (۱۳۹۲). به زیستن به عنوان مفهومی چند بعدی: واکاری مفاهیم و تعاریف، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهاردهم، شماره ۵۲، ص ۹۲
- ضرابی، اصغر؛ شاهپوندی، احمد؛ (۱۳۸۹)، تحلیلی بر پراکندگی شاخص های توسعه اقتصادی در استان های ایران، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۱، شماره ۲: ۱۷-۳۲
- عربی، سید هادی؛ (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی نظریه های رفاه و بهروزی، دوفصلنامه علمی - پژوهشی جستارهای اقتصادی س ۸، ش ۱۵، بهار و تابستان، ص ۶۱-۸۷
- فیتزپاتریک، تونی؛ (۱۳۸۱). نظریه رفاه (سیاست اجتماعی چیست)؛ ترجمه هرمز، همایون پور؛ انتشارات موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی، ص ۱۱-۵۱
- فیتزپاتریک، تونی؛ (۱۳۸۳). نظریه رفاه (سیاست اجتماعی چیست)؛ ترجمه هرمز، همایون پور؛ انتشارات موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی، ص ۲۰-۲۷
- قالیباف، محمدباقر؛ روستایی، مجتبی؛ رمضان زاده لسبویی، مهدی؛ طاهری، محمدرضا؛ (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: محله یافت آباد)، جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال نهم، شماره ۳۱، ص ۳۳-۵۳
- کلدی، علیرضا؛ (۱۳۸۰). تحول در سیستم رفاه و تامین اجتماعی کره جنوبی و درس هایی برای ایران، فصلنامه علمی و پژوهشی رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۲
- لهسایی زاده، عبدالعلی؛ (۱۳۸۲)، جامعه شناسی توسعه، تهران: دانشگاه پیام نور
- میجلی، جیمز؛ (۱۳۷۸). رفاه اجتماعی در جهان، ترجمه محمد تقی جغتایی و فریده همتی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

- ملکی، امیر؛ برادران، مراد؛ (۱۳۹۴). تحلیل وضعیت رفاه ذهنی در نظام های رفاهی با تاکید بر ایران، رفاه اجتماعی، سال پانزدهم، شماره ۵۳، ص ۵۸
- مظفر، فرهنگ؛ نقره کار، عبدالحمید؛ حمزه نژاد، مهدی؛ معین مهر، صدیقه؛ (۱۳۹۶). معناشناسی حیات و سرزندگی درآموزه های اسلامی و بررسی تاثیر آن در محله، فصلنامه پژوهش های معماری اسلامی، شماره چهاردهم، بهار، ص ۵۷
- نوروزی، فیض اله؛ بختیاری، مهناز؛ (۱۳۸۸). مشارکت اجتماعی و عوامل موثر بر آن. راهبرد، شماره نوزدهم؛ ص: ۵۳
- نوابخش، مهرداد؛ نوریان فر، عزت الدین؛ (۱۳۹۴). بررسی عوامل موثر بر احساس انومی (بی هنجاری) سیاسی، مطالعه موردی: شهروندان استان ایلام، مطالعات سیاسی، ص: ۲۱-۵۲
- E., D., *Subjective Well-Being. In: Diener E. (eds) The Science of Well-Being. Social Indicators Research -- Series, vol 37. Springer, Dordrecht. 2009*
- Brereton, F., J.P. Clinch, and S. Ferreira, *Happiness, geography and the environment. Ecological economics, 2008. 65(2): p. 386-396*